

Conceptualization of Delimitation of Marine Areas from Legal and Technical Perspectives

Somayeh Rasoulpour Nalkiyashary*¹, Afshin Jafari²

1. Ph.D. in International Law, Faculty of Social Sciences, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: atefe.ghasemi@ut.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Law, Faculty of Social Sciences, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.
Email: jafari.afshin@pnu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.194439.1320

Received:
19 December 2021

Accepted:
9 October 2021

Published:
1 March 2023

A B S T R A C T

Boundary delimitation is a complex political-legal and technical process and it is of such a great importance in indicating the jurisdiction of the coastal government over marine spaces that any unilateral delimitation leading to the violation of the rights of other states are not legally valid, and therefore legal and technical conceptualization of delimitation of marine areas has played a significant role in clarifying the principles and rules affecting delimitation. Therefore, this descriptive-analytical study has briefly examined the conceptualization evolution of some concepts of maritime law while relying on governmental and judicial procedures. The results of this paper show that the issue of national governance and legislative jurisdiction of the coastal state over different maritime areas adjacent to its territory has long attracted the attention of experts and over three centuries,

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

prominent jurists have developed various theories in this regard. Moreover, judges of international courts have relied on the guidelines of hydrographic and geological experts and technicians to pass judgements and procedures that are the basis of legal and technical conceptualization of the principles and rules of delimitation. Therefore, conceptualization is regarded as one of the effective strategies for defining and determining maritime boundaries fairly.

Keywords: Delimitation, The Law of the Sea, Jurisdiction, Marine areas, Conceptualization.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Somayeh Rasoulpour Nalkiyashary: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Afshin Jafari : Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Writing - Review & Editing Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Rasoulpour Nalkiyashary, Somayeh & Afshin Jafari . “Conceptualization of Delimitation of Marine Areas from Legal and Technical Perspectives” *Journal of Legal Research* 21, no. 52 (March 1, 2023): 251-285.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

The new international community that was born following the Peace of Westphalia, was a great step in the development of nation-state, and the effects of the birth of the nations that are either independent or interested in being independent can be felt in subsequent international relations. However, the necessity to delimit boundaries, which is one of the most important effects of the formation of states, has been far more technical and challenging in the maritime area. Nevertheless, the transformation of the last century was a challenge for conventional legal practices and normativity rooted in the Westphalian Order. When the interdependence of states were recognized and international courts such as arbitration courts and the International Tribunal for the Law of the Sea were established, the desire to develop normativity, to resolve disputes in international institutions, and to expand legal awareness beyond the boundaries of the states increased and this led to the erosion of the traditional structure of positive international law and as a result it became necessary to change and improve the process of conceptualizing legal principles and rules.

Environmental knowing is a necessary term for the survival and excellence of human society, which is realized in the three-dimensional structure of familiarity, skill, and knowing the truth. Moreover, “concept” is the first step of understanding a subject. In fact, concept is a kind of idea, imagination, or mental structure. In other words, the first step of knowing and understanding is to conceptualizing the words and terms that are essential for translating and interpreting legal texts. Legal conceptualization was once considered as a sovereign issue and the most exclusive task of states, and it was unimaginable that some other entity but the state interferes in this matter. When the law was internationalized, the principles changed and agreement between states became one of the most important and necessary elements for defining the rights and duties on the one hand, and the conceptualization of legal principles and rules governing international relations on the other. In the meantime, public international law and all its branches, such as the law of the sea, increasingly faced the problem of conceptualization due to the lack of a legislature.

Maritime delimitation is a complex political-legal and technical process, and it is of such importance to the coastal state's jurisdiction over the territorial sea that any unilateral delimitation leading to the violation of the rights of other states has no legal validity; therefore, legal and technical conceptualization in the delimitation of maritime areas has played a significant role in clarifying the principles and rules affecting delimitation.

Maritime boundary, in its modern sense, has been the center of attention of the political authorities of the coastal states since the middle of the twentieth century.

Prior to that, the jurisdiction of states rarely expanded more than three nautical miles offshore. Since delimitation of maritime areas is a scientific and practical process with transnational effects, effective components such as politics, law, and technical knowledge have turned delimitation into a multifaceted issue that justifies any discussions and investigations on the legal and technical implications of principles and rules of the delimitation of maritime areas as well as conceptualization of maritime areas. The attention that international tribunals pay to the technical aspects of delimitation such as accurate scaling, chart patterns, coastal zone delineation and segregation, hydrographic diagrams based on geodetic lines, and the presence of technical experts in the delimitation process indicates the inevitable integration of legal principles and rules with technical issues in delimitation of maritime areas.

A study on the maritime legislation shows how international organizations and institutions and the practice of states contribute to the development of legal and technical concepts of delimitation of maritime areas. Prior to the 1990s, international tribunals either used to explain or establish the effective concepts of delimitation of maritime areas while they were passing their opinions, or used to adopt the practice of some states in defining a specific maritime area such as a fishing area and thus provided the bed for recognizing the exclusive economic zone and conceptualization of the archipelagic states by the Convention on the Law of the Sea (1982). In the age of globalization when the gray area in the maritime zone of the Bay of BENGAL is identified and it is approved that natural resources on the seabed and sea bottom had influenced the interim delimitation order issued for *Ghana v. Ivory Coast* case, it is obvious that the conceptualization process of maritime law is also developing like other sciences.

This descriptive-analytical study has briefly addressed and examined the manner of conceptualizing the principles and rules of delimitation of maritime areas from a legal and technical perspective based on the process of integrating legal concepts, the legal discourse of coastal states, the practice of states, and judicial opinions. The results show that the national sovereignty and jurisdiction of the coastal state over the various maritime areas adjacent to its territory has long attracted the attention of experts and prominent jurists have proposed various theories for more than three centuries. Judges of international tribunals also have trusted the opinions of hydrographic and geological experts in order to be able to issue opinions and define procedures that underlie the legal and technical conceptualization of the principles and rules of delimitation. Therefore, conceptualization seems to be one of the effective ways to define and determine maritime boundaries to achieve fair results.

مفهوم‌سازی تحدید حدود مناطق دریایی از منظر حقوقی و فنی

سمیه رسول پور نالکیاشری*^۱، افشین جعفری^۲

۱. دکترای حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم اجتماعی، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

* نویسنده مسؤل: Email: rasoulpoursomayeh@gmail.com

۲. دانشیار، گروه حقوق، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

Email: jafariashin@pnu.ac.ir

چکیده:

تحدید حدود فرآیند پیچیده سیاسی - حقوقی و فنی است که اهمیت آن چنان با صلاحیت دولت ساحلی بر فضاهای دریایی مرتبط است که هرگونه تحدید حدود یک‌جانبه که منجر به تضییع حقوق سایر دول شود فاقد اعتبار قانونی است و به همین دلیل مفهوم‌سازی حقوقی و فنی در تحدید حدود مناطق دریایی سهم بسزایی در شفاف‌سازی اصول و قواعد مؤثر بر تحدید حدود داشته است. لذا این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی، تحول مفهوم‌سازی برخی مفاهیم حقوق دریایا با تکیه بر رویه دولتی و قضایی را مورد مطالعه اجمالی و بررسی قرار داده است. نتایج حاصل از این نوشتار نشان می‌دهد مقوله حاکمیت ملی و صلاحیت قانونگذاری دولت ساحلی بر مناطق مختلف دریایی مجاور سرزمین آن از دیرباز نظر کارشناسان را به خود معطوف کرده و متجاوز از سه قرن حقوق دانان برجسته نظریه‌های

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.194439.1320

تاریخ دریافت:

۱۷ مهر ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲۸ آذر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۰ اسفند ۱۴۰۱

مختلفی در این زمینه مطرح کرده‌اند. قضات دیوان‌های بین‌المللی نیز با استناد به نظر کارشناسان هیدروگرافی و زمین‌شناسی، آرا و رویه‌هایی عرضه داشته‌اند که زیربنای مفهوم‌سازی حقوقی و فنی اصول و قواعد تحدید حدود است. بنابراین به نظر می‌رسد مفهوم‌سازی یکی از راهکارهای مؤثر برای تعریف و تعیین مرزهای دریایی جهت کسب نتایج عادلانه است.

کلیدواژه‌ها:

تحدید حدود، حقوق دریاها، صلاحیت، مناطق دریایی، مفهوم‌سازی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سمیه رسول‌پور نالکیاشری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.
افشین جعفری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

رسول‌پور نالکیاشری، سمیه و افشین جعفری «مفهوم‌سازی تحدید حدود مناطق دریایی از منظر حقوقی و فنی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۱، ش. ۵۲ (۱۰ اسفند ۱۴۰۱): ۲۵۱-۲۸۵.

مقدمه

محققان اصولاً برای تسهیل ارتباط‌های علمی و فنی در یک زمینه معین قانونی از اصطلاحات خاص استفاده می‌کنند که ممکن است اطلاعات علمی مربوط به سایر رشته‌ها باشد. برای نمونه، در مسیر تدوین قواعد حقوقی تقنینی در حقوق دریاها ابتدا از مفهوم زمین‌شناختی فلات قاره در کنوانسیون فلات قاره (۱۹۵۸) استفاده شد و با گذشت چند دهه با تکیه بر آرای قضایی و رویه دولت‌ها مفهوم حقوقی آن در کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) شکل گرفت.

گرچه مفاهیم حقوقی در قالب اصطلاحات به طور کامل منتقل نمی‌شوند، اما با رویکرد اصلاحی با هدف مفهوم‌سازی^۱ می‌توان درک مفاهیم را تسهیل کرد. لذا در صورت استفاده از الفاظ و اصطلاحات غیرحقوقی در اسناد حقوقی و معاهدات باید از ترجمه و تفسیر منطبق بر اهداف قانونی بهره جست. باید توجه داشت تعیین حدود حوزه‌های خاص از قوانین همچون حقوق دریاها با توجه به حساسیت و گستردگی میدان عملکردی آن نیازمند ایجاد محدودیت‌های مفهومی و اصطلاحی است. با وجود این، دستیابی به این هدف دشوار است زیرا برخی مفاهیم می‌توانند به بیش از یک حوزه قانونی تعلق بگیرند، مانند: حاکمیت، به چنین مفاهیمی مفاهیم میان‌رشته‌ای اطلاق می‌شود. گرچه این‌گونه مفاهیم با همان اصطلاح در حوزه‌های گوناگون بیان می‌شود، اما ممکن است مفهوم‌سازی آنها در عرصه‌های گوناگون متفاوت باشد. این تفاوت‌ها هم در عرصه حقوق داخلی و هم در حقوق بین‌الملل قابل مشاهده است، با این حال امکان مفهوم‌سازی در حقوق داخلی به دلیل وجود قوه مقننه به مراتب ساده‌تر خواهد بود.

در این تحقیق چگونگی مفهوم‌سازی مفاهیم کاربردی اصول و قواعد تحدید حدود مناطق دریایی از منظر حقوقی و فنی بررسی می‌شود و بیش از هر چیز، این فرآیند بر روند ادغام مفاهیم حقوقی مبتنی بر گفتمان حقوقی کشورهای ساحلی با تکیه بر رویه دولت‌ها و آرای قضایی و داوری متمرکز است. به منظور تجزیه و بررسی رونده ایده‌پردازی مفاهیم حقوقی در حقوق دریاها توجه به دو موضوع لازم است. اول) کدام اصطلاح یا مفهوم‌سازی بازتاب رویه دولت‌های ساحلی است؟ و دوم) چگونه آرای قضایی و داوری اقدام به مفهوم‌سازی کرده‌اند؟

در حالی که کنوانسیون‌های مربوط به حقوق دریاها طی چندین دهه در خصوص مفهوم‌سازی فرآیند تحدید حدود مناطق دریایی تلاش نمودند، این مطالعه استدلال می‌کند که بحث در مورد استانداردهای

1. Conceptualization.

هنجاری تعریف و تعیین تحدید حدود، رابطه مستقیم با مسائل فنی و جغرافیایی دارد. این همبستگی تا بدان‌جاست که از منظر شناختی، کسب نتایج عادلانه بدون هماهنگی هنجارهای حقوقی و فنی اجتناب‌ناپذیر است، لذا به عنوان یک تلاش علمی، به واسطه طبیعت تحلیلی - توصیفی، این مطالعه تلاش می‌کند تا به سؤالات مطروحه مطابق با اصول و قواعد عرفی برگرفته از رویه عمومی دولت‌ها و عملکردهای دیوان‌های بین‌المللی پاسخ دهد.

۱- شناخت

شناخت محیط پیرامونی شرط لازم بقا و تعالی جامعه انسانی است که در ساختار سه وجهی آشنایی، مهارت و دانستن حقیقت تحقق می‌یابد. شناخت عبارت است از دانستن حقیقت، به عبارت دیگر؛ «باور حقیقی موجه» که در قالب گزاره «S می‌داند که P» عینیت پیدا می‌کند.^۲

در بیرون ذهن فاعل ذی‌شعور جست‌وجوگر موضوع‌های فراوانی وجود دارد که می‌تواند مورد شناخت قرار گیرد. بر طبق تصورات رایج در جوامع، شناخت نوعی برداشت تجربی خام از موضوع است، اعتبار این اندیشه هم‌اکنون مورد پذیرش نیست زیرا ما جهان را بی‌واسطه تجربه نمی‌کنیم بلکه دریافت‌های حسی را به واسطه مفاهیم طبقه‌بندی می‌کنیم. گام نخست شناخت موضوع‌ها در سایه مفهوم تحقق می‌یابد که نوعی ایده یا تصور یا سازه ذهنی است، به عبارتی مرحله اول شناخت همان مفهوم‌سازی الفاظ و اصطلاح‌ها است که در ترجمه و تفسیر حقوقی الفاظ نیز باید مورد توجه قرار گیرد.^۳

مفهوم‌سازی نوعی بازنمایی ذهنی است. در واقع فرآیند بازنمایی ذهنی دربرگیرنده جعل مفاهیم برای مجموعه هستی‌های واقع در جهان است که موضوع شناخت واقع شده است. پس مفهوم شرط لازم شناخت است و تا زمانی که تجربه در قالب مفهوم قرار نگرفته باشد یا توسط مفاهیم نمایندگی نشود شناختی صورت نمی‌گیرد.^۴ حال اگر قرار باشد شناخت بتواند به انسان‌ها و جامعه انسانی کمک کند، باید این شناخت از حالت ذهنی خارج شود و به صورت محصول اجتماعی درآید. برای دستیابی به دنیای ذهنی یا نظام مفهومی افراد، مفاهیم باید اشتراک‌پذیر شوند زیرا مفاهیم صرفاً اشتراک‌پذیر قابل انتقال است. شرط لازم برای قابل انتقال کردن مفاهیم، تبدیل مفاهیم به معنا است و ساده‌ترین راه تبدیل

2. Laurence Bonjour, "The Structure of Empirical Knowledge", *Current state of the coherence Theory* 2(1985), 110.

3. Martina Bajcic, "Conceptualization of Legal Terms in Different Fields of Law: The need for a transparent terminologic Approach", *Research in Language* 9(2011), 86.

۴. احمد گل محمدی، «مفهوم، معنا، زبان»، فصلنامه پژوهش سیاست ۲۹ (۱۳۸۹)، ۲۴۰.

مفهوم به معنا ایجاد پیوند بین هستی‌های مفهومی ذهنی با هستی‌های عینی است.^۵

۲- مفهوم‌سازی و حقوق

در دنیای مدرن امروزی زبان از چنان اهمیتی برخوردار است که وظیفه اصلی حمل مفاهیم و دستاوردهای عظیم علمی بر معانی مشخص را بر عهده دارد. از سوی دیگر زبان هر علم عین همان علم است و ۶ و علم حقوق نیز از این امر مستثنا نیست چراکه «نردبان فهم مسائل حقوقی، ادراک صحیح اصطلاحات است و هر اصطلاحی دری است به سوی مسأله حقوقی نوین».^۷

از دیرباز بحث پیرامون مفاهیم در علوم انسانی از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار بود و دیدگاه‌های گوناگونی پیرامون آن مطرح شده است. سوفسطائیان که منکر حقایق خارجی هستند در مورد مفاهیم معتقدند که الفاظ و جملات اخلاقی الفاظی مبهم و بی‌معنی هستند، حال اگر حقوق و اخلاق را دو موضوع درهم‌تنیده بدانیم، با تکیه بر دیدگاه سوفسطائیان باید قائل به ابهام در بخش زیادی از مفاهیم حقوقی باشیم. پوزیتیویست‌های منطقی^۸ نیز بر این باورند که مفاهیم، شاخص ارزیابی احساسات درونی شخص و یا محرک دیگران برای انجام کار است.^۹ هر دو دیدگاه به مرور زمان و با پذیرش مفاهیم اعتباری مورد ابطال قرار گرفتند.

اگرچه در خصوص ماهیت مفاهیم حقوقی در میان دیگر مفاهیم، نظرهای گوناگونی بیان شده است، ولی نظر مشهور در بین علمای حقوق بر اعتباری بودن این سنخ از مفاهیم است.^{۱۰} ماهیت علوم اعتباری ادراک اموری است که راجع به بایدها و نبایدها بحث می‌کند، البته این بدین معنا نیست که مفاهیم اعتباری علم حقوق در مقابل ادراک‌های حقیقی قرار دارند بلکه معمولاً از مفاهیم^{۱۱} ماهوی به

۵. همان، ۲۴۴.

۶. حسین سیمایی صراف و حامد گلشاهی، «بررسی تحلیل زبان علم حقوق ایران در پرتو زبان‌های علمی مدرن»، پژوهش حقوقی ۲۱ (۱۳۹۱)، ۳۶.

۷. محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ویرایش هجدهم. جلد اول (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۹)، ۵۶.
8. Logical Positivist.

۹. فردریک چارلز کاپلسون، تاریخ فلسفه، ویرایش دوم، ترجمه امیر جلال‌الدین اعلم (تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۳)، ۲۸۱.

۱۰. محمد تقی مصباح یزدی، آموزش فلسفه، ویرایش چهارم. (قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۱)، ۲۰۲.

۱۱. مفاهیم از حیث ارتباط با واقعیت‌های خارجی به سه دسته مفاهیم ماهوی، انتزاعی و اعتباری محض تقسیم می‌گردد.

عاریت گرفته می‌شوند یعنی بر حقیقت استوارند ولی تابع وضع هستند و آثاری بر آنها مترتب است.^{۱۲} حال این سؤال به ذهن متبادر می‌گردد که اگر قرار باشد لفظ حقوقی «الف» بر معنای «ب» حمل شود و بدین ترتیب مفهومی جدید شکل گیرد، واضح و مفهوم‌ساز کیست؟

زمانی مفهوم‌سازی حقوقی در زمره مسائل حاکمیتی و انحصاری‌ترین وظایف حکومت‌ها فرض می‌شد و دخالت غیرحکومت در آن غیرقابل تصور بود. با بین‌المللی شدن حقوق این اصل شکست و توافقی‌های دولت‌ها به یکی از مهم‌ترین منابع تعریف حقوق و تکالیف از یک سو و مفهوم‌سازی اصول و قواعد حقوقی ناظر بر روابط بین‌الملل از سوی دیگر تبدیل شد.^{۱۳} در این میان حقوق بین‌الملل عمومی و تمام زیرشاخه‌های آن همچون حقوق دریاها به دلیل فقدان قوه مقننه بیش از پیش با چالش مفهوم‌سازی مواجه گردید.

تا اواخر قرن نوزدهم، حقوق طبیعی و ارزش‌های موجود در آن مبنای شکل‌گیری مفاهیم حقوقی بود^{۱۴} ولی از پایان قرن، رویکرد تحقق‌گرایی حقوقی مطرح شد که در آن نظام حقوقی بر مبنای واقعیت و هست‌ها مدون می‌شود.^{۱۵} به عبارتی مبانی نظری که به تشریح چگونگی مفهوم‌سازی در عرصه بین‌المللی می‌پردازد را می‌توان جزء جدیدترین دستاوردهای نظری حقوق دانست که سعی در بهسازی و ارتقای مفاهیم حقوقی دارد.^{۱۶}

پس از جنگ جهانی دوم، فرد انسانی به عنوان اولین بازیگر غیردولتی وارد عرصه بین‌الملل شد. سازمان‌های غیردولتی، جنبش‌های آزادی‌بخش، شرکت‌های چندملیتی و ... نیز بازیگران جدیدالورود این ساختار هستند که با به رسمیت شناختن وابستگی متقابل میان دولت‌ها، توسعه دیوان‌های بین‌الملل همچون دیوان‌های دآوری و دیوان بین‌الملل دریاها، افزایش تمایل برای توسعه هنجارگرایی و به‌کارگیری نهادهای بین‌المللی رسیدگی‌کننده به اختلافات و بسط آگاهی حقوقی فراتر از محدوده رسمی دولت‌ها زمینه فرسایش ساختار سنتی حقوق موضوعه بین‌الملل و لزوم تغییر و ارتقای روند مفهوم‌سازی اصول

۱۲. غفور خوئینی، «مفاهیم حقوقی و ادراکات اعتباری»، نشریه حقوق و علوم سیاسی ۳(۱۳۸۶)، ۸۰.

۱۳. سمانه رحمتی‌فر، «ظرفیت سنجی فرآیند ایجاد قاعده حقوقی به عنوان مبنای قواعد متکثر حقوقی در دوران جهانی شدن (آیا مبنای قاعده حقوقی عینی شده است؟)»، پژوهش حقوق عمومی ۴۶(۱۳۹۴)، ۱۹۳.

۱۴. منوچهر توسلی نائینی، مهدی شهبایی و مرضیه نیکویی، «نقش واقعیت در ایجاد قاعده حقوقی»، فقه و حقوق اسلامی ۳(۱۳۹۰)، ۵۹.

15. H.L.A. Hart, *The Concept of Law*. 2Ed (Oxford: Clarendon Press, 1994), 45.

۱۶. محمد صالح عطار، «ارزیابی مبانی نظری مفهوم‌پردازی حقوق فراملی»، نشریه پژوهش‌های حقوق تطبیقی ۲۲(۱۳۹۷)، ۱۴۵.

و قواعد حقوقی را فراهم ساختند.^{۱۷} در این برهه زمانی که هنوز دولت‌ها مهم‌ترین بازیگران علم حقوق بودند، مفاهیم حقوقی توسط دولت‌ها اعلام و یا میان دولت‌ها به رسمیت شناخته می‌شد.^{۱۸} برای مثال، در حوزه حقوق دریاها مفهوم فلات قاره اولین بار به واسطه اعلامیه رئیس جمهور وقت آمریکا ترومن مورد شناسایی قرار گرفت و یا تعیین دریای سرزمینی به عرض سه مایل دریایی رویه مورد پذیرش بیشتر کشورهای ساحلی تا نیمه قرن بیستم بود. با وجود این دیوان بین‌الملل دادگستری و دیوان‌های داوری در خلال چندین دهه فعالیت مستمر تا پیش از قرن جدید به طور اخص توانستند تأثیر شگرفی در مفهوم‌سازی اصول و قواعد حاکم بر تحدید حدود مناطق دریایی داشته باشند.

از اوایل دهه نود قرن بیستم و با ورود به عرصه جهانی شدن، حقوق دریاها نیز گامی در مسیری نوین برای مفهوم‌سازی نهاد. از جمله تأثیرهای جهانی شدن بر حقوق دریاها، تغییر روند مفهوم‌سازی توسط نهادهای بین‌المللی است. تا پیش از این دوران دیوان‌های بین‌المللی مفاهیم موجود را در خلال آرای خود تبیین یا تثبیت می‌کردند و یا با پذیرش رویه برخی دولت‌ها در تعریف منطقه دریایی خاص همچون منطقه ماهیگیری زمینه را برای شناسایی منطقه انحصاری اقتصادی توسط کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) فراهم نمودند. حال آنکه در عصر جهانی‌سازی شناسایی منطقه خاکستری^{۱۹} در حوضه آبی خلیج بنگال و پذیرش ابتدایی امکان تأثیر منابع طبیعی بستر و زیربستر دریا برای صدور دستور موقت در امر تحدید حدود مناطق دریایی^{۲۰} نشان می‌دهد روند مفهوم‌سازی در حقوق دریاها نیز همچون سایر

17. Paul Schiff Berman, "From International Law to Law & Globalization", *Columbia Journal of Law* 43(2005), 555.

18. Ibid, 487.

19. Gray Zone.

۲۰. کشورهای غربی قاره آفریقا، غنا و ساحل عاج در مجاورت خط ساحلی اقیانوس اطلس در حال حاضر عمیقاً درگیر نبرد قانونی به منظور ترسیم خط مرز دریایی خود هستند. در پی ناتوانی کمیسیون مشترک مرزی برای تعیین مرز دریایی، دو دولت غنا و ساحل عاج پس از ده دور گفت‌وگوی دوجانبه، دولت غنا بر اساس پیوست هفتم کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها به طور یک‌جانبه اختلاف را ابتدا به یک دیوان داوری ارجاع داد.

(Ghana v. Côte D'Ivoire, case No.23, order of Apr.25,2015,2, <http://www.Itlos.org>).

ولی در نهایت پس از رایزنی دوجانبه با رئیس دیوان بین‌الملل دریاها در دسامبر ۲۰۱۴ اختلاف در شعبه ویژه دیوان طرح گردید. ساحل عاج از شعبه ویژه دیوان درخواست نمود تا با صدور دستور موقت عملیات حفاری کشور غنا تعلیق گردد. در این شرایط شعبه ویژه دیوان قصد تحدید حدود نداشته و صرفاً این موضوع در اولویت بود که آیا می‌تواند به صدور اقدامات موقتی مبادرت نماید یا خیر (ITLOS, Case No.23, Para57-58). در نهایت شعبه با استناد به رأی دیوان بین‌الملل دادگستری در قضیه انجام اقدامات مرزی توسط نیروهای نظامی نیکاراگوئه در اشغال منطقه مورد اختلاف سرزمینی در رودخانه سان ژان، دریافت که دیوان مناقشه مربوط به حقوق مرتبط با حاکمیت کاستاریکا بر مناطق مورد نظر را قابل پذیرش دانست لذا

علوم در حال متبلور شدن است.

۳- مفهوم‌سازی در تحدید حدود مرزهای دریایی

حقوق دریاها حوزه مهمی از حقوق بین‌الملل است که صلاحیت دولت‌ها بر انواع فعالیت‌های دریایی را تنظیم می‌کند، لذا باید بتواند خود را با نیازهای متغیر جامعه بین‌الملل سازگار کند. مطالعه روند قانون‌سازی حقوق دریاها نشان می‌دهد که چگونه سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و رویه دولت‌ها در ایجاد و توسعه مفاهیم حقوقی و فنی تحدید حدود مناطق دریایی سهیم هستند. مؤلفه‌های مؤثر همچون سیاست، حقوق و دانش فنی، تحدید حدود را به موضوعی چندوجهی تبدیل کرده است که بحث و بررسی در زمینه مفاهیم حقوقی و فنی اصول و قواعد تحدید حدود مناطق دریایی و مفهوم‌سازی مناطق دریایی را توجیه می‌کند.

۳-۱- مفهوم تحدید حدود

مرز، فارغ از نوع آن حدود حاکمیت سیاسی و نظامی یک دولت را مشخص می‌کند و در هر حوضه آبی که فضای دریایی یک کشور ساحلی در مقابل یا مجاور منطقه دریایی کشور دیگر قرار گیرد، وضعیت مرزی بالقوه به وجود می‌آید. مرز دریایی در مفهوم امروزی آن از اواسط قرن بیستم مورد توجه مقامات سیاسی کشورهای ساحلی قرار گرفت. پیش از آن صلاحیت دولت‌ها به ندرت بیش از سه مایل دریایی از خط ساحل فراتر رفته بود. با وجود این؛ با افزایش ملاحظات سیاسی در فضاهای دریایی تحت اختیار دولت‌های ساحلی در دوره پس از جنگ جهانی دوم لزوم مفهوم‌سازی در تعریف و تعیین مرزهای مناطق دریایی بیش از پیش احساس شد.

علی‌رغم مطالعات متعدد در جنبه‌های گوناگون حقوق دریاها، مفهوم تحدید حدود به ندرت مورد توجه قرار گرفته که خود ناشی از مطالعه و بررسی انحصاری هر قضیه توسط محققان، داوران و قضات بین‌المللی است. دیوان بین‌الملل دادگستری در قضیه فلات قاره تونس / لیبی تأکید کرد که: «هر قضیه فلات قاره باید با توجه به شرایط خاص خود مورد توجه قرار گیرد تا با تکیه بر آن روش مناسب برای تحدید

امکان صدور اقدام موقت را تأیید نمود (ICJ Rep 2011, Para 60-61). شعبه اذعان داشت که با توجه به شرایط موجود ارتباط معقولی بین حفاظت از حقوق ساحل عاج و لزوم صدور اقدامات موقتی برای حفاظت از حقوق متقابل آن وجود دارد. با این حال، شعبه اظهار داشت که فعالیت‌های نفتی غنا خط قریب‌الوقوع جبران‌ناپذیری را برای محیط زیست دریایی ایجاد نکرده که تنها راه‌حل عملی آن توقف کامل فعالیت‌های نفتی مزبور باشد.

حدود انتخاب شود.^{۲۱}

اینکه اعمال اصول و قواعد حقوقی باید با شرایط واقعی هر قضیه مطابقت داشته باشد، امری غیرقابل انکار است، اما مفهوم‌سازی اصول و قواعد انتزاعی در شرایطی که هر قضیه به صورت انحصاری مورد توجه قرار گیرد، انتظار شکل‌گیری هنجارهای حقوقی و فنی را در عمل با چالش مواجه ساخته است. تعیین حدود^{۲۲} یک فرآیند دو مرحله‌ای شامل: تعیین^{۲۳} و تعریف^{۲۴} مرز است. جونز، مرز را «سازش بین تناسب جغرافیایی و ضرورت سیاسی» به عنوان «علم و هنر» معرفی کرده است. او تعیین مرز را یک فرآیند فنی می‌داند که باید با قاطعیت علمی صورت گیرد.^{۲۵} اگرچه ایجاد تمایز مفهومی بین تعیین و تعریف مرز، به دلیل نظارت بر مشخص نمودن محدوده مرز ضروری است؛ لیکن اعمال این تمایز در مرزهای دریایی بسیار چالش‌برانگیز است.^{۲۶}

همان‌طور که بیان شد تعیین حدود مرز امری دو وجهی است. ترکیبی از مباحث طبیعی و فنی است که در مسائل سیاسی - حقوقی درهم‌تنیده شده است. تعیین مرز از طریق مذاکرات، امری ذاتاً سیاسی بوده و تعیین آن از سوی یک محکمه بین‌المللی، مسأله‌ای حقوقی تلقی می‌گردد و تکنیک‌های فنی در ظاهر، نقش اندکی در تشخیص آن خواهد داشت. در مقابل، تعریف مرز، مقوله‌ای صرفاً فنی است. برای مثال، در آرای قضایی و داوری بارها مشاهده شده که دیوان، خط هم‌فاصله را به عنوان خط تعیین‌کننده مرز دریایی معرفی کرده، ولی تعیین دقیق مسیر خط و تعریف مناطق گردش در نقاط ژئودزیکی^{۲۷} را به مراحل بعد موکول کرده است. با توجه به مطالب ارائه شده مطالعه عملیات تعیین حدود در پرتو قضایای حقوقی و رویه دولت‌ها برای درک هنجارگرایی حقوقی و فنی این فرآیند امری اجتناب‌ناپذیر است.

21. ICJ Rep 1982, p.92, para.132.

22. Delimitation.

23. Determination.

24. Definition.

25. Douglas Johnston, *The Theory & History of Ocean Boundary-Making*. 1Ed. (Kingston & Montreal: Queen's University Press, 1998), 55.

۲۶. باید بین تعیین حدود دریایی و تعیین حدود دریایی تمایز قائل شد. «محدودیت دریایی» به خطوطی اطلاق می‌شود که فضاهای دریایی تنها یک دولت ساحلی را در تماس با دیگر دول ساحلی مشخص می‌کند. بر این اساس، هدف از تعیین محدودیت دریایی ترسیم فضاهای دریایی تحت صلاحیت دولت ساحلی است. این عمل یک فرآیند یک‌جانبه است. به‌طور کلی این محدوده‌ها صرفاً مشخص‌کننده حد بیرونی آب‌های داخلی، آغاز حد داخلی آب‌های سرزمینی و حد خارجی دریای سرزمینی و ... است. در نقطه مقابل، «تعیین حدود دریایی» عملیاتی مؤثر برای جداسازی مناطق دریایی دو یا چند کشور ساحلی مجاور و یا مقابل است که به دلیل هم‌پوشانی این مناطق با چالش مواجه شده‌اند.

27. Geodesic Points.

۳-۱-۱- رویه قضایی و داوری

در قضیه فلات قاره دریای شمال، از دیوان بین‌المللی دادگستری خواسته شد که روش قابل اجرا برای تحدید حدود منطقه دریایی مورد مناقشه را مشخص نماید.^{۲۸} از آنجا که طرفین دعوا قصد مذاکرات آتی داشتند، می‌توان این‌گونه برداشت کرد که صلاحیت دیوان، به بخشی از مرحله تعیین مرز محدود شد. به عبارتی شایستگی دیوان، به توضیح چهارچوب حقوقی که می‌توانست در تحدید حدود کارآمد و مؤثر باشد، تعلق گرفته است.

در دیوان داوری انگلستان/فرانسه شرایط کاملاً متفاوت است. در رأی ۱۹۷۷، جنبه‌های فنی، نقش برجسته‌ای در تصمیم دیوان ایفا نمود.^{۲۹} انگلستان درخواست تجدیدنظر برای کسب تفسیر از مفهوم و حوزه تصمیم دیوان را مطرح ساخت. انگلستان معتقد بود که فنون و روش‌های مورد استفاده توسط متخصصین فنی دیوان، برای تعیین خطوط مرزی، باعث بروز مشکلات فنی خاص در بخش‌هایی از مرز شده که متناقض با اهداف دیوان است. لذا انگلستان خواستار تفکیک مراحل الف) تعیین مسیر مرز و ب) تعریف خطوط و ج) ارائه تصویر بصری خطوط تحدیدکننده مناطق دریایی در یک نمودار بود.^{۳۰}

در داوری دویی / شارجه، نیز طرفین خواستار احراز دقیق مسائلی همچون مقیاس و دقت نمودارها، نشانگرهای نموداری، ماهیت خطوط مستقیم و نقاط ژئودزیک با استناد به رأی ۱۹۸۱ شدند. تمام موارد مذکور در تعیین مرز و تعریف فنی خط به وضوح از هم منفک شده‌اند.^{۳۱}

قضیه فلات قاره تونس / لیبی نمونه‌ای دیگر از انفکاک مفاهیم مؤثر در فرآیند تحدید حدود است. در این قضیه، درخواست طرفین اختلاف برای تصمیم‌گیری دیوان در دو مسأله اول) تعیین اصول و قواعد حقوقی قابل اعمال برای تحدید حدود منطقه فلات قاره و دوم) ارائه روش علمی تحدید حدود به کارشناسان فنی طرفین^{۳۲} بوده است که نشان‌دهنده پذیرش تمایز مراحل فرآیند تحدید حدود مناطق دریایی است.

در قضیه خلیج ماین برای اولین بار، ارائه مسائل فنی از دیوان درخواست شد. دیوان در خلیج ماین، مرز را بر اساس خطوط ژئودزیک تعریف و مختصات دقیق جغرافیایی آنها را مشخص نمود. علاوه بر این، طرفین استفاده از نمودارهای هیدروگرافی خاص برای ترسیم دقیق مسیر مرز را مطرح ساختند. از سوی

28. ICJ Rep 1969, p.14, Para.2.

29. RIAA/18, p.17-18, Para1.

30. RIAA/18, pp.304-306, Para.48-51.

31. ILR/91/1993, PP.677-678.

32. ICJ Rep 1982, PP.21-22, Para.2.

دیگر، طرفین درخواست حضور یک کارشناس فنی بی‌طرف را برای بررسی مراحل فنی لازم دانستند.^{۳۳} که این مسأله، خود آغاز رویه نوین در دیوان‌های بین‌المللی برای پذیرش کارشناسان فنی در فرآیند تعیین حدود مناطق دریایی است.

قضیه مربوط به تعیین حدود دریایی در منطقه گرینلند و جان ماین نیز نمونه‌ای دیگر از توجه به تعریف فنی خطوط مرز مناطق دریایی است. نروژ در این قضیه از دیوان خواست که قضاوت خود را به «تعریف محدوده مرز» مضمیق نماید و از تقسیم‌بندی دقیق مناطق دریایی بپرهیزد. اگرچه نروژ صلاحیت دیوان در پاسخگویی به سؤال حقوقی مطروحه در خصوص اصول و قواعد حاکم بر تعیین حدود را پذیرفته بود، اما اعتقاد داشت تا زمانی که مذاکراتی در این زمینه صورت نپذیرفته، دیوان باید از انجام هرگونه تعیین حدود مشخص و صریح خودداری نماید. لذا دیوان بین‌المللی دادگستری تصمیم گرفت «صرفاً خطوط مرز دریایی را تعریف نماید و پاسخ به هرگونه سؤال احتمالی در زمینه مسائل فنی و هیدروگرافی از سوی طرفین اختلاف را به آینده موکول نماید»^{۳۴}

مطالعه اجمالی رویه قضایی و داوری نشان‌دهنده درهم‌آمیختگی اجتناب‌ناپذیر اصول و قواعد حقوقی با مسائل فنی در تعیین حدود مناطق دریایی است.

۳-۱-۲- رویه دولت‌ها

وجود یک مرحله کاملاً فنی از تعریف مرز، در نمونه‌های مختلفی از رویه دولت‌های ساحلی نیز قابل ذکر است. توافق نامه‌های داوری فی‌مابین کانادا/فرانسه و اریتره/یمن مبین تفاوت بین تعیین و تعریف خط مرزی است.^{۳۵}

رویه دولت‌هایی همچون هند، اندونزی، تایلند، سریلانکا، مالزی، مالدیو، میانمار و ویتنام در حوضه‌های آبی استراتژیک جنوب و جنوب شرقی آسیا نیز نمونه‌ای از تمایز مذکور است. بنا به پیش‌فرض موجود در این توافق‌ها محل واقعی تقاطع مرز دریایی و خطوط اتصال آنها باید از لحاظ فنی با اتفاق نظر کارشناسان هیدروگرافی و مقامات صالح دولت‌های ذی‌نفع مشخص گردد. با توجه به مطالب بیان شده، شاید این‌گونه تلقی شود که تمایز بین مرحله حقوقی و فنی نشان‌دهنده ثانوی بودن تعریف مرز دریایی است. لیکن، جنبه فنی تعیین حدود، محدود به مرحله تعیین مرز نیست؛ زیرا تعیین مرز در همه

33. ICJ Rep 1984,p.253,ArticleII of the special Agreement.

34. ICJ Rep 1993,pp.80-81,para.92-93.

35. ILM/31/1992,P.1152,para.1;Eritrea/Yemen Arbitration Agreement,Art2(3)a.

موارد نیازمند حمایت فنی خاص به ویژه در ارزیابی‌های جغرافیایی و تعیین میزان تأثیر ملاحظات خاص ساحلی در فرآیند تحدید حدود است. در واقع، تصمیم‌گیرندگان (اعم از سیاسی، حقوقی و فنی) در تمام ابعاد فعالیت‌های خود نیازمند به ارزیابی‌های فنی هستند.

از آنجاکه هدف اولیه از تعریف مرز، بیان مؤلفه‌های فنی خطی است که قبلاً تعیین شده، لذا دسترسی به امکانات و ابزارهای فنی مناسب همچون پیکربندی ساحل، طول خط ساحلی، جهت عمومی ساحل، سیمای کانال‌های ناوبری، ویژگی‌های جزر و مدی و منابع ماهیگیری و ... لازم است.^{۳۶} سیمای طبیعی مرزها، تعریف مرز را به یک موضوع کلیدی تبدیل کرده است. به همین دلیل در اغلب موارد هیأت‌های مذاکره‌کننده تحدید حدود مناطق دریایی، متشکل از کارشناسان جغرافیایی، هیدروگرافی و نقشه‌بردار هستند.^{۳۷} تحدید حدود ناشی از آرای قضایی و داوری نیز به همان میزان به نتایج داده‌های فنی برای کسب نتایج عادلانه نیازمند است.^{۳۸}

به‌کارگیری کارشناسان فنی در کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) نیز مورد بحث قرار گرفته است. مطابق با کنوانسیون، دیوان بین‌الملل دریاها موظف به تبعیت از این رویه است.^{۳۹} در گذشته نیز دیوان بین‌الملل دادگستری، مطابق اساسنامه^{۴۰} و آیین رسیدگی^{۴۱} خود بر پذیرش تأثیر مستقیم و غیرمستقیم نظرات فنی کارشناسان در قضایای مختلف به ویژه دعوی تحدید حدود مناطق دریایی اشاره کرده است. در این زمینه اندرسون بیان داشت که: «اختلافات دوجانبه دریایی با کمک متخصص هیدروگرافی، جغرافی‌دان و یا زمین‌شناس به بهترین شکل قابل حل و فصل است.»^{۴۲}

تمایز بین تعیین و تعریف مرز، همان تمایز بین تبیین اصول و قواعد تحدید حدود و اصول فنی تعریف مرز دریایی در حوضه‌های آبی گوناگون است. اصول و قواعد تحدید حدود، مجموعه دستورالعمل‌های برگرفته شده از روش‌های فنی و عملیاتی لازم برای ایجاد و تعریف مرز دریایی است که با توجه به ماهیت

36. Stephen B. Jones, "Boundary-Making: A Hand book for Statement Treaty Editors & boundary Commissioners", *The American Historical Review* 51(1946), 81.

37. Prosper Weil, *The Law of Maritime Delimitation Reflexions. English Translation of Perspectives du Dorit de La Delimitation, aritime*. 1Ed. (Cambridge: Grotius Publications, 1989), 347-359.

38. Gillian White, "The Use of Experts by the International Court", *In Vaughan Lowe & Malgosia Fitzmaurice*. 1Ed. (Cambridge: Grotius Publications, 1996), 534.

39. ITLOS Rules, Article 15(3).

۴۰. بند ۲ ماده ۳۰ اساسنامه دیوان بین‌الملل دادگستری.

۴۱. ماده ۹ و بند ۲ ماده ۲۱.

42. David.H. Anderson, *The International Tribunal For the Law of the Sea*, Malcom Evans(ed). (Oxford Remedies in international Law. Hart Publishing. 1998), 81-82.

تصمیم‌گیری‌های سیاسی - حقوقی، منبعث از نظرات کارشناسان فنی طرفین اختلاف است. لذا فرآیند تحدید حدود مناطق دریایی دارای دو شاخص اصلی است. اول) تحدید حدود یک روش سیستماتیک است؛ دوم) نتایج تحدید حدود به طور صریح بر قواعد فنی منطبق است.

در پی تبیین مفهوم تعیین و تعریف مرز و لزوم انطباق آنها، بیان تکنیک‌های رایج فنی تحدید حدود ضروری است. تحدید حدود یک‌جانبه، مختص تحدید حد بیرونی مرز دریای سرزمینی در فرض امکان بهره‌مندی از حداکثر عرض است. تکنیک‌های گوناگون برگرفته شده از قواعد عرفی و رویه قضایی در این زمینه وجود دارد که در تحدید حدود فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی نیز قابل اعمال است.

۳-۲- تحدید حدود یک‌جانبه

روش گرافیکی غالب برای تعریف محدوده بیرونی دریای سرزمینی «قوس پوششی»^{۴۳} است. در این روش قوس‌های متوالی به فاصله ۱۲ مایل دریایی از نقاط پایه‌ای در خط مبدأ به سمت دریا ترسیم می‌شود. سطح بیرونی ایجاد شده توسط قوس‌های متقاطع، حد بیرونی دریای سرزمینی را مشخص می‌نمایند. از طریق رسم دایره‌هایی به شعاع عرض دریای سرزمینی از نقطه مماس با خط مبدأ (روش دایره مماس)^{۴۴} نیز می‌توان حد بیرونی دریای سرزمینی را مشخص نمود. رویکرد دیگر برای تحدید حدود دریای سرزمینی، ترسیم خط ردیاب موازی (مکمل)^{۴۵} است که در رأی دیوان بین‌الملل دادگستری در قضیه ماهیگیری انگلستان / نروژ قابل مشاهده است.^{۴۶} «خط قراردادی»^{۴۷} نیز، خطی ترکیبی از روش‌های فوق‌الذکر است. به این صورت که در سواحل با خط مبدأ عادی، از روش قوس پوششی و در سواحل با خط مبدأ مستقیم یا در دهانه خلیج‌ها، از خط ردیاب موازی برای تحدید حد بیرونی دریای سرزمینی استفاده می‌شود.^{۴۸}

43. Envelope Line.

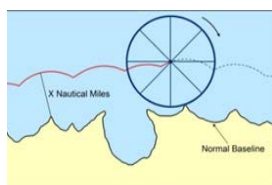
44. Tangent Circle Method.

45. Replica Line(Trace Parallel).

۴۶. سیدعلی اصغر کاظمی، ابعاد حقوقی حاکمیت ایران در خلیج فارس. (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۶)، ۶۷-۸.

47. Conventional Line.

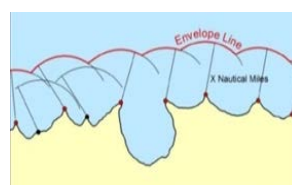
48. Aaron Shalowitz, L.Shore & Sea boundaries (With Special Reference to the Interpretation Use of Coast & Geodetic Survey Data).1Ed.Vol.2. Washington D.C. U.S Government Printing Office,1969, 112.

شکل شماره ۳: روش دایره مماس

شکل شماره ۲: روش خط ردیاب موازی

شکل شماره ۱: روش قوس پوششی

۳-۳-۳- تحدید حدود چندجانبه

با افزایش ادعای کشورهای ساحلی برای اعمال کنترل بر آب‌های مجاور سواحلشان و ایجاد هم‌پوشانی مرزهای دریایی کشورهای ساحلی مقابل و مجاور، عرف بین‌الملل و رویه‌های دولتی و قضایی مفاهیم جدیدی را برای تحدید حدودهای چندجانبه جهت رفع اختلاف‌ها و ایجاد ثبات حقوقی و امنیتی در حوضه‌های آبی ارائه داده است.

۳-۳-۱- خط میانه و خط هم‌فاصله

ترسیم خط میانه^{۴۹} با فاصله مساوی از نزدیک‌ترین نقاط دو ساحل در رفع هم‌پوشانی دریای سرزمینی با کشورهای ساحلی مقابل کاربرد ویژه‌ای دارد. این رویه در تحدید حدود دریای سرزمینی با کشورهای مجاور استحکام کمتری دارد. در این موارد از اصل فاصله مساوی استفاده شده است.^{۵۰}

خط هم‌فاصله^{۵۱} و اعمال آن در تحدید حدود مناطق دریایی، بر پایه فعالیت‌ها و پیشنهادهای کمیته کارشناسان کمیسیون حقوق بین‌الملل استوار است. کمیته سعی داشت اصول و قواعد مؤثری برای تحدید حدود دریای سرزمینی تبیین نماید که قابل اعمال در منطقه فلات قاره نیز باشد. درحالی‌که کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو به وضوح از ترسیم هم‌فاصله در تحدید حدود دریای سرزمینی و منطقه مجاور حمایت کرد، در کنفرانس سوم حقوق دریاها (۱۹۸۲) به طور جدی با این اصل مخالفت شد.^{۵۲} ویل این

49. Media Line.

۵۰. ماده ۱۲ کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو دریای سرزمینی، ماده ۱۵ کنوانسیون ۱۹۸۲.

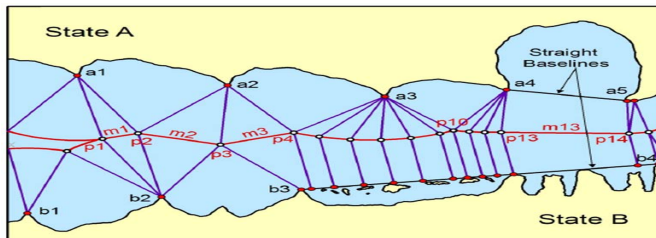
51. Equidistance Line.

۵۲. استدلال مخالفان خط هم‌فاصله در کنفرانس سوم با استناد به رأی دیوان بین‌الملل دادگستری در دعوی فلات قاره دریای شمال متکی بود. در این رأی دیوان تأکید داشت که ماده ۶ کنوانسیون فلات قاره دارای خصیصه عرفی نیست و همچنین ترسیم خط هم‌فاصله قاعده‌ای الزام‌آور نیست.

ICJ Rep. ۱۶۹, para ۶۹, p. ۳۷.

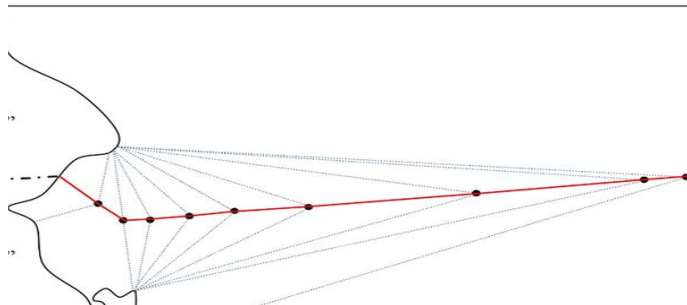
نک: ساسان صیرفی، «کاربرد خطوط مبدأ مستقیم در تحدید حدود دریایی؛ با نگاه ویژه به تحدید حدود دریایی بین ایران و کویت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۸ (۱۳۹۷): ۴۸۳-۵۰۵.

مخالفت شدید را به «جنگ مقدس همسویی»^{۵۳} تعبیر نموده است.^{۵۴} با وجود این، در اغلب آرای دیوان بین‌الملل دادگستری و رویه عمومی دولت‌ها، شاهد اعمال اصل خط هم‌فاصله هستیم. لازم به ذکر است که تمایز منطقی بین خط میانه و هم‌فاصله هرگز توسط کارشناسان فنی و حقوق دانان نادیده گرفته نشده است. هر دو مفهوم خط میانه و هم‌فاصله به عنوان مفاهیم میان‌رشته‌ای توصیفی، از رشته ریاضی برای مفهوم‌سازی در حقوق دریاهای و ام گرفته شده است.

شکل شماره ۴: تعیین حدود مرز دریایی بین کشورهای با ساحل مقابل (خط میانه)

Source: United Nations, Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries (New York: DOALOS, 2000), Illustration No. 5.

شکل شماره ۵: تعیین حدود مرز دریایی بین کشورهای با ساحل مجاور (خط هم‌فاصله)

Source: G. Francalanci and T. Scovazzi (eds). Lines in the Sea, Martinus Nijhoff, 1994, at 201-203.

53. Holy war against equidistance.

54. Weil, op.cit.,54-55.

۳-۳-۲- هموارسازی

اصطلاح روش هموارسازی^{۵۵} نوعی اشاره به روش‌های مبتنی بر فرضیه سواحل صاف است که خود به سه نوع خط عمود بر ساحل^{۵۶}، روش نیم‌ساز^{۵۷} و خطوط شعاعی^{۵۸} قابل تقسیم است. روش خط عمود بر ساحل به وضوح با مفهوم «جهت عمومی ساحل» و عمود بر آن منطبق است. توافق‌نامه تحدید حدود آرژانتین/اروگوئه، برزیل/اروگوئه، استونی/لتونی، داوری گریسبرادانا، قضیه خلیج مین و داوری گینه/گینه بیسائو، نمونه‌های استفاده از روش هموارسازی برای تحدید حدود مناطق دریایی است. ۵۹ روش نیم‌ساز در بخش اول مرز دریایی در قضیه خلیج مین استفاده شده است. بریتانیا نیز در دهه ۱۹۶۰، این روش را به امارات متحده عربی برای تحدید حدود منطقه فلات قاره در خلیج فارس مطرح ساخت. روش خطوط شعاعی، بیشتر برای هموارسازی در سواحل محدب یا مقعر برای جلوگیری از بروز شرایط خاص در فرآیند تحدید حدود استفاده می‌شود. این روش‌ها اغلب با کمک علم ریاضی قابل اعمال است. با این حال، در قضایایی که در آن مناطق دریایی با مسائل حاد فرسایش خطوط ساحلی در پیکربندی دهانه رودخانه‌ها و مصب‌ها همچون قضیه هندوراس / نیکاراگوئه مواجه است، راهکاری مؤثر به شمار می‌آید.

۳-۳-۳- نسبت مساوی

مفهوم نسبت مساوی^{۶۰} که توسط لانگر^{۶۱} کارشناس هیدروگرافی هلندی پیشنهاد شد، از راهکارهای قابل اجرا بر پایه مفهوم خطوط هم‌فاصله است.^{۶۲} خط با نسبت مساوی، به خطی اطلاق می‌شود که هر نقطه از آن با نزدیک‌ترین نقطه پایه‌ای در ساحل کشور با نقطه مقابل آن در ساحل کشور مقابل یا مجاور دارای نسبت ثابت است. درک صحیح مفهوم «نسبت فاصله»^{۶۳} می‌تواند در سواحل با شرایط

55. Smoothing Method.

56. Perpendicular-Lines.

57. Bisector-Lines.

58. Radial-Lines.

59. ILC Year book, 1953(II).

60. Equi Ratio Method.

61. Langeraar

62. Wijnand Langeraar, "Delimitation of Continental Shelf Areas: A new Approach", *Journal of Maritime Law & Commerce* 17(1986), 393.

63. Distance Ratio.

خاص محیطی یا خطوط ساحلی در معرض تغییرات فصلی مؤثر باشد. باوجوداین، روش مذکور با همان مشکلات ساختارهای گرافیکی خط متساوی‌المسافت مواجه است و به دلیل پیچیدگی‌های فنی تاکنون در تحدید حدود واقعی استفاده نشده است؛ اما به نظر می‌رسد با توسعه علوم نوین در آینده نزدیک بیشتر مورد توجه کارشناسان فنی قرار گیرد.

۳-۳-۴- روش محاصره

کشورهای ساحلی در برخی حوضه‌های آبی همچون خلیج فارس یا کانال سبیل، در تحدید حدود مناطق دریایی با جزایر کوچک و بزرگی مواجه می‌شوند که تعیین مرزهای دریایی را دشوار کرده است. در پیچیده‌ترین حالت جزیره تحت حاکمیت یک کشور به سواحل سرزمین اصلی کشور مقابل نزدیک‌تر است. به عبارت دیگر، جزیره در جهت اشتباه بین دو سرزمین اصلی نسبت به خط هم‌فاصله قرار گرفته است. هدف اساسی از مفهوم‌سازی روش محاصره^{۶۴} رفع نابرابری‌های فاحش در تحدید حدود است. ریشه این روش به توافق تحدید حدود مناطق دریایی میان ایران و عربستان (۱۹۶۸) برمی‌گردد. دیوان داوری انگلیس/فرانسه نخستین بار از روش محاصره برای جزایر انگلیسی چنل استفاده کرد.^{۶۵} در چنین شرایطی رویه قضایی و داوری نشان می‌دهد که جزایر پس از محاصره، فاقد اثر بر خط تحدیدکننده می‌شوند^{۶۶} و اگر جزایر در مجاورت خط مرزی بالقوه باشند روش محاصره جزئی توسط کارشناسان فنی اعمال می‌شود. این راهکار در توافق مرزی ایتالیا/ تونس باعث شد چهار جزیره ایتالیایی پانتلری^{۶۷}، لینوزا^{۶۸}، لامپونی^{۶۹} و لمپدوزا^{۷۰} در مرکز کانال سبیل حداقل تأثیر را بر تعدیل خط هم‌فاصله داشته باشند.

۳-۳-۵- تناسب

یکی از شاخص‌ترین مفهوم‌سازی‌های حقوقی صورت‌گرفته از سوی یک نهاد بین‌المللی «اصل تناسب»

64. Enclaving.

65. Court of Arbitration Award, 1977: paras. 150, 154, 171.

66. توافق استرالیا با پاپوآگینه نو تنها نمونه معاهده‌ای است که اعمال روش محاصره‌ای در آن به طور کامل پذیرفته شده است.

67. Pantelleria.

68. Linosa.

69. Lampiona.

70. Lampedosa.

است. تناسب^{۷۱} مفهومی است که توسط دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه فلات قاره دریای شمال^{۷۲} در محدوده قلمرو مرزهای دریایی وارد شده و نقش متفاوتی را در توسعه حقوقی تحدید حدود مرزهای دریایی ایفا کرده است. در تحدید حدود دریایی بر پایه اصول منصفانه^{۷۳} اصل تناسب عامل نهایی در ملاحظات خاص جغرافیایی فرآیند تحدید حدود دریایی محسوب شده است و با اصل تناسب وضعیت‌های جغرافیایی تحلیل می‌شود.^{۷۴} مفهوم تناسب نقش اساسی در حقوق دریاها و تحدید حدود مناطق دریایی باز می‌کند. این مفهوم در اکثر پرونده‌ها و آرای مرتبط با تحدید حدود دریایی مورد استقبال قرار گرفته و اعمال شده است.^{۷۵}

مفهوم تناسب از اصولی است که در تحدید حدود فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی کارایی دارد. مطابق با این مفهوم تحدید حدود این دو منطقه دریایی باید از طریق ایجاد تناسب بین منطقه واگذاری شده کشورهای هم‌جوار با منطقه موضوع تحدید و طول سواحل مؤثر و سایر اوضاع و احوال خاص در هر قضیه صورت گیرد. در خصوص مفهوم اصطلاحی تناسب در دکتربین حقوق بین‌الملل، سه رویکرد عمده مطرح شده است:

الف) عده‌ای اصل تناسب را به عنوان ضرورت تعریف کرده‌اند. به نظر می‌رسد این تحلیل در تحدید حدود دریایی کاربرد خاصی ندارد؛^{۷۶}

ب) اصل تناسب وسیله ایجاد توازن است. این معنا از تناسب عبارت است از رابطه معقول میان شدت نقض حقوقی و پاسخی که به آن داده می‌شود. این مفهوم نیز جایگاه خاصی در حقوق دریاها ندارد؛
 پ) برخی تناسب را به نوعی تطابق میان ابزار و هدف معنا کرده‌اند.^{۷۷} به طور خاص می‌توان گفت که اصل تناسب ابزاری توصیفی برای تحدید حدود مرزهای دریایی در ارتباط با ساختار و فیزیک جغرافیایی از بطن آرای قضایی پدیدار شده است.

71. Proportionality.

72. North Sea Continental Shelf Case, ICJ, 1969.

73. Equitable Principles.

74. صابر نژاد علویان و مرتضی نجفی اسفاد، «اصل تناسب در تحدید حدود مناطق دریایی از منظر رویه قضایی بین‌المللی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۹(۱۳۹۹)، ۱۶۰.

75. Yoshifumi Tanaka, "Reflection on the Concept of Proportionality in the Law of Maritime Delimitation", *The International Journal of Marine Law* 16(2001), 434.

76. صابر نژاد علویان و نجفی اسفاد، پیشین، ۱۶۳.

77. اکبر ادیبی و همایون حبیبی، «اصل تناسب در اتخاذ تحریم‌های اقتصادی»، مجله حقوق بین‌المللی ۵۶(۱۳۹۶)، ۱۹۳.

۳-۴- مفهوم‌سازی مناطق دریایی

دریاها از دیرباز علاوه بر تأمین منابع غذایی انسان‌ها، وسیله ارتباط و اتصال تمدن‌های انسانی نیز بوده است. کارایی محدود دریاها در ادوار گذشته قواعد مربوط به آن را نیز بسیار ساده و محدود کرده بود. در پی انقلاب صنعتی و گسترش روزافزون پیشرفت‌های تکنولوژیکی و افزایش امکان استفاده بیشتر از منابع دریاها و نیز توجه به ملاحظات امنیتی ناشی از گسترش ناوگان‌های نظامی و توسعه صلاحیت کشورهای ساحلی بر مناطق مجاور سواحل آنها باعث گردید به تدریج از حدود دریاهای آزاد کاسته شود و به مرور زمان اصول و قواعد حقوق دریاها جایگزین قواعد پیشین گردد.

یکی از تحولات گسترده حقوق دریاها در قرن بیستم، شکل‌گیری مناطق دریایی در گفتمان حقوقی کشورهای ساحلی بوده است. مناطق دریایی در حقوق بین‌الملل دریا به صورت صلاحیت دولت ساحلی بر مناطق مورد نظر تعریف شده است.^{۷۸} بنابراین، معیار اصلی در توصیف فضاهای دریایی صلاحیت دولت ساحلی است که شاخص تعیین صلاحیت مذکور بر اساس فاصله از خط ساحل است. جامعه بین‌الملل برای مفهوم‌سازی هر یک از فضاهای دریایی سیر حقوقی و فنی پیچیده و گاهی طاقت‌فرسایی را سپری کرده است.

۳-۴-۱- توزیع فضای صلاحیت دریایی

مفهوم رومی «تسلط بر دریا» از قدیمی‌ترین اشکال ادعای اقتدار در مناطق ساحلی است. شاید این نخستین نمونه‌ای باشد که یک نهاد سیاسی به دنبال کنترل آب‌های ساحلی خود برای شکار ماهی است.^{۷۹} گروسیوس^{۸۰} حقوق‌دان هلندی تمایز بین قلمرو و کنترل مربوط به آن را ناشی از تمایز میان صلاحیت قلمرویی و شخصی دانسته است. به نظر می‌رسد مفهوم قلمرو، پیش فرض ایده منطقه‌بندی دریا، یعنی تخصیص صلاحیت دریایی به کشورهای ساحلی بر اساس اصل سرزمینی است.^{۸۱} از سوی دیگر، این تمایز، ایده اولیه «منطقه‌بندی اقیانوسی» نیز بود. بدین صورت که قلمرو (در مفهوم اعمال الزامی کنترل) مربوط به آب‌های ساحلی (آب‌های خاص) و کنترل (در مفهوم خودمختاری) مربوط به

78. Barbara Kwiatkowska, *Decisions of the World Court Relevant to the UN Convention on the Law of the Sea*. 2Ed. (Boston: Martinus Nijhoff Publisher, 2010), 26.

79. Robert Jennings & Arthur Watts, *Oppenheim's International Law*. 9Ed. Vol.1 (Longman, 2008), 43.

80. Grotius

81. Douglas, op.cit., 248-9.

دریاهای آزاد است.^{۸۲}

قرن هفدهم آغاز نمایش اقتدار دولت‌ها بر اقیانوس‌ها است که مبنای آن مفهوم «محدوده فضایی» است. این مرزبندی، در حقیقت سنگ بنای قانون معاصر دریاها است. ویژگی‌های هیدروگرافی اقیانوس‌ها، اساس شکل‌گیری اصل آزادی اقیانوس‌ها در قرن اخیر است. لیکن؛ اعمال محدودیت‌های کیفی (مادی) و کمی (فضایی)، نگرش‌های موجود در کنوانسیون حقوق دریاها را تغییر، و دریاها به «دریای آزاد» و «مناطق دریایی» به صورت مناطق مشارکت همه‌جانبه تقسیم شدند. در واقع تقسیم فضاهای دریایی به مناطق مختلف، به معنای ایجاد مقیاس‌های متنوعی از صلاحیت دولت‌های ساحلی در زمینه حمل و نقل، بهره‌برداری از منابع، افراد، حوادث و حفاظت از محیط زیست دریایی قابل تعریف است که لازمه آن مفهوم‌سازی حقوقی مناطق مورد نظر است.^{۸۳}

۳-۴-۱-۱- دریای سرزمینی

سنگ بنای اولین تحدید حدود دریایی را می‌توان در آغاز دریانوردی پرتغالی‌ها جست‌وجو کرد. پرتغالی‌ها توسط واسکودوگاما^{۸۴} با دور زدن آفریقا به هندوستان، اندونزی و دریای چین راه یافتند و پاپ در فرمان مورخ ۱۴۹۳ خود اولین نظام حقوقی یک‌جانبه بر آب‌های اقیانوسی را به قرار زیر صادر نمود:

«ما به موجب فرمان خود به آلفونس^{۸۵} شاه پرتغال حق کامل و مطلق اعطا کرده‌ایم که تمام ممالکی را که در حیطة تصرف دشمنان مسیح یعنی سارازان‌ها یا کفار می‌باشند را اشغال کند و مفتوح و فرمان‌بردار سازد. ما به موجب دست‌خط خویش اراده فرموده‌ایم که همانا آلفونس شاه و شاهزاده هانری و پسر آلفونس و تمام اخلاف ایشان یگانه مالک و فرمانروای جزایر و بنادر و دریاهایی شناخته شوند که نام برده شده و ما همه بندگان وفادار مسیح را منع می‌کنیم که بی‌اجازه این پادشاه و اخلاف وی حاکمیت آنان را نقض نکنند. در حال و در آینده تمام متصرفات تا دماغه بورژادور و ساحل گینه و شرق، همه جاودانه و تا آخرالزمان در ربقه آلفونس و اخلاف ایشان است.»^{۸۶}

در نتیجه اقدام پاپ به نفع دول اسپانیا و پرتغال اولین ادعای بلندپروازانه بشر بر حاکمیت دریا بوده است. این ادعا هرگز به طور عموم مورد پذیرش قرار نگرفت و شدیداً توسط دول انگلستان و هلند مورد

82. Daniel.P. O'Connell, *The International Law of the Sea*. 1Ed. (Oxford: Clarendon Press,1982), 17.

83. Ibid, 733-734.

84. Vasco da Gama

85. Alphonso

۸۶. عبدالرحیم ذاکر حسین، «تاریخ تحولات حقوق بین‌الملل دریاها»، کانون وکلا ۱۵۲-۱۵۳ (۱۳۶۹)، ۱۵۱.

انتقاد قرار گرفت. انگلستان در اعتراض به فرمان پاپ اظهار داشت که:

«نه طبیعت و نه نفع عمومی این اجازه را می‌دهد که یک ملت واحد و یا یک فرد خصوصی دریاها را به طور انحصاری در اختیار و تملک داشته باشد و دریا برای همگان آزاد است.»^{۸۷}

اهمیت این موضوع تا حدی بود که دستورالعمل ملکه الیزابت اول در سال ۱۶۰۲ توسط فرستادگان وی در ملاقات با نماینده دانمارک در برمن^{۸۸} مطرح شد. فرستاده انگلیس ادعای دانمارک در خصوص «اموال دریاها» را رد نمود و تصریح کرد بر طبق رویه دولت انگلستان، دارایی‌های دریایی در فاصله اندک از سواحل کشورهای ساحلی مشمول نظارت و صلاحیت جزئی مقامات ساحلی دولت است.

لیکن؛ این نظارت و صلاحیت شامل ممنوعیت ماهیگیری، کاهش عبور و مرور کشتی‌ها و کالا نیست زیرا چنین اقدامات سلبی از شمول قوانین ملل خارج است. در این بیانیه به وضوح می‌توان فرمول بسیار اولیه از ایده آزادی دریاها و حق قضایی و صلاحیتی که در بیش از یک باند باریک از آب‌های مجاور ساحل کشورهای ساحلی را شامل می‌شود مشاهده کرد. به عبارت دیگر این دستورالعمل حاوی یک بیانیه اولیه از مفهوم دریای سرزمینی^{۸۹} و عبور بی‌ضرر^{۹۰} بوده است.

پس از یک دوره به نسبت طولانی در عدم ارائه تعریفی دقیق از ماهیت حقوقی قدرت حاکمیتی دولت ساحلی بر کمر بند مذکور در نهایت توافق‌های شکل گرفته در خلال قرن بیستم توانست ابهامات موجود را رفع نماید. کمر بند ساحلی به مرور تحت عنوان «آب‌های سرزمینی»^{۹۱} و دریای سرزمینی به عنوان یکی از مفاهیم حقوق مدرن دریاها جایگاه خود را در قواعد عرفی و معاهده‌ای مشخص ساخت.

۳-۴-۱-۲- فلات قاره

اصطلاح فلات قاره ظاهراً برای اولین بار در مفهوم فیزیکی آن در اواخر قرن نوزدهم به کار رفته است. از نظر زمین‌شناختی و ریخت‌شناسی زمین، فلات قاره به مناطقی در زیر آب اطلاق می‌شود که از ساحل تا نقطه‌ای امتداد دارد که در آن برش و پرتگاه تند و محسوسی (سراشیب قاره) به کف اقیانوس اعماق

87. Rodrigues Arellano & Elizabeth Vanessa, "The Legal Status of Mid-Ocean Archipelagos of Mainland State under International Law: The case of the Galapagos", *UCL Journal of Law & Jurisprudence* 6(2017), 95.

88. Bremen

89. Territorial Sea.

90. Innocent Passage.

91. Territorial Waters.

بستر دریا وجود دارد.^{۹۲}

تا ابتدای قرن بیستم بستر دریا به عنوان یک منطقه بین‌المللی شناخته می‌شد و هیچ تمایزی میان فلات قاره و بستر دریا وجود نداشت. ترومن^{۹۳} رئیس‌جمهور وقت آمریکا در سال ۱۹۴۵ منابع طبیعی موجود در بستر و زیربستر بخشی از دریا را که دنباله طبیعی سواحل ایالات متحده در اقیانوس بود را به عنوان فلات قاره، متعلق و تحت حاکمیت انحصاری آمریکا اعلام نمود و یکی از پرکاربردترین مفاهیم حقوقی ناظر بر دریاها را ایجاد نمود.

از دیدگاه علم ریخت‌شناسی بستر دریا،^{۹۴} فلات قاره یک سکوی کم‌شیب در بستر دریا است که دنباله طبیعی^{۹۵} سرزمین اصلی قرار می‌گیرد. این تعریف از مفهوم فلات قاره بر شکل ظاهری و جنبه‌های فیزیکی آن تأکید می‌کند. در زمین‌شناسی دو تعریف تقریباً مجزا از فلات قاره وجود دارد. تعریف اول مربوط به شاخه زمین‌شناسی فیزیکی است که عارضه مزبور را بدون تأثیر نیروها و جنبش حاصله از آنها در شکل‌گیری آن عرصه مورد بررسی قرار می‌دهد و تعریف مورفوتکتونیک^{۹۶} است که نیروهای حاصله و منشأ آنها در شکل‌گیری هر ساختار را در کنار بررسی ظاهری آن مورد سنجش و شناسایی قرار می‌دهد. اصطلاح «فلات قاره» در زبان حقوقی مفهومی متفاوت با مفهوم زمین‌شناسی آن دارد. با توجه به بند ۱ ماده ۷۶ کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲)^{۹۷}، می‌توان گفت که از منظر حقوقی، فلات قاره منطقه‌ای از بستر دریا، ورای بستر دریای سرزمینی و در امتداد آن است که حسب مورد ممکن است تا ۲۰۰ مایل دریایی از خط مبدأ دریای سرزمینی یا تا لبه بیرونی حاشیه قاره ادامه یابد.^{۹۸} در مفهوم حقوقی، به فلات قاره فلات قاره قانونی می‌گویند. لذا، فلات قاره در مفهوم زمین‌شناسی، همواره بخشی از فلات

۹۲. لویی بی سون و کریستین گوستافسون بوراس. حقوق بین‌الملل دریاها. ویرایش اول. ترجمه محمد حبیبی مجنده (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۵)، ۲۲۶.

93. Harry S. Truman

94. Sea-bed Geomorphology.

95. Natural Prolongation.

96. Morphotectonic.

۹۷. فلات قاره یک دولت ساحلی از بستر و زیربستر مناطق زیرآب تشکیل می‌شود که آن سوی دریای سرزمینی، در سراسر امتداد طبیعی قلمرو خشکی دولت مزبور تا لبه بیرونی حاشیه قاره یا تا فاصله ۲۰۰ مایل دریایی از خط مبدأ که عرض دریای سرزمینی از آن اندازه گرفته می‌شود، هرگاه لبه بیرونی حاشیه قاره تا آن فاصله نرسد، گسترده می‌شود.

۹۸. ساسان صیرفی، «تعیین حد خارجی فلات قاره: بررسی ماده ۷۶ کنوانسیون حقوق دریاها»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۵ (۱۳۹۴)، ۱۲۹.

قاره قانونی^{۹۹} است. بدین ترتیب، فلات قاره تحت حاکمیت دولت ساحلی نیست.^{۱۰۰}

۳-۴-۱-۳- منطقه انحصاری اقتصادی

مفهوم منطقه انحصاری اقتصادی^{۱۰۱} از ابداعات سومین کنفرانس سازمان ملل درباره حقوق دریاها است. منطقه انحصاری اقتصادی تا ۲۰۰ مایل دریایی از خط مبدأ دریای سرزمینی دولت ساحلی امتداد دارد.^{۱۰۲} تا نیمه قرن بیستم، همه آب‌های آن سوی دریای سرزمینی و منطقه مجاور به منزله دریای آزاد نگریسته می‌شد و هیچ دولتی بر آن صلاحیت نداشت.^{۱۰۳}

انگیزه اصلی گسترش صلاحیت دولت‌های ساحلی بر آب‌های مجاور دریای سرزمینی را باید در ارتباط تنگاتنگ با تقاضای رو به رشد و نیاز روزافزون به حفاظت و مدیریت شیلات ساحلی آنان جست‌وجو کرد.^{۱۰۴} به دلیل فقدان یک رویه مشخص در تعیین حدود مناطق ویژه ماهیگیری و نیاز رو به رشد صنعت شیلات در آب‌های مجاور ساحل، چندین کشور در خلال قرن نوزدهم با امضا موافقت‌نامه‌های دوجانبه و چندجانبه اقدام به محافظت و مدیریت شیلات در منطقه‌های دریایی مجاور خود نمودند.^{۱۰۵}

انتشار اعلامیه‌هایی درباره فلات قاره و شیلات ساحلی در مناطق معینی از دریای آزاد به سال ۱۹۴۵ توسط ترومن رئیس جمهور وقت آمریکا نقطه عطف مفهوم‌سازی منطقه انحصاری اقتصادی است. در سال ۱۹۵۲، شیلی، پرو، و اکوادور اعلامیه سانتیاگو در مورد منطقه دریایی را امضا کردند که اعلام می‌داشت هر کشوری واجد حاکمیت و صلاحیت یگانه بر منطقه‌ای از دریا است که در مجاورت ساحل کشور خود قرار دارد و حداقل تا ۲۰۰ مایل دریایی امتداد می‌یابد.^{۱۰۶} تا پیش از ۱۹۵۸ معدودی از ادعاها در مورد مناطق ماهیگیری انحصاری^{۱۰۷} وجود داشت، ولی

99. Legal Continental Shelf.

۱۰۰. مطابق ماده ۷۷ کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲)، دولت ساحلی فقط از حیث کاوش و بهره‌برداری از منابع طبیعی بستر و زیربستر فلات قاره از حقوق حاکمه برخوردار است. افزون بر این، به دلالت ماده ۷۸ کنوانسیون، رژیم فلات قاره اساساً ناظر به بستر و زیربستر دریاست و بر آب‌های فراز فلات قاره و فضای هوایی آنها اثری ندارد.

101. Exclusive Economic Zone.

۱۰۲. ماده ۵۵ و ۷ کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲).

103. Hackworth, Digest of International Law, 651-652.

۱۰۴. بی سون و گوستافسون بوراس، پیشین، ۱۸۹.

۱۰۵. برای مثال کنوانسیون ۱۸۱۸ شیلات فی‌مابین آمریکا و انگلستان، کنوانسیون ۱۸۳۹ شیلات میان فرانسه و انگلیس، کنوانسیون ۱۸۸۲ شیلات دریای شمال و کنوانسیون ۱۹۱۱ خوک دریایی خزر.

106. Holick, Origins of the 200-Mile offshore Zones, 404.

107. The Exclusive Fishing Zone (EFZ).

اعلام مناطق ماهیگیری انحصاری در اصل نتیجه شکست کنفرانس اول و دوم حقوق دریایا برای تعیین عرض دریای سرزمینی بوده است. این نقص منجر به صدور اعلامیه‌های یک‌جانبه دول ساحلی برای منطقه ماهیگیری انحصاری به عرض ۱۲ مایل (یا بیشتر) و نیز انعقاد قراردادهای دوجانبه به منظور تأیید ادعاهای مزبور و نیز اقداماتی در سطح منطقه‌ای در اروپا برای کنوانسیون ۱۹۶۴ شیلات شد.

مفهوم منطقه انحصاری اقتصادی برای اولین بار توسط نماینده کنیا در اجلاس کمیته حقوق مشورتی آسیا و آفریقا^{۱۰۸} در ژانویه ۱۹۷۱ و نیز سال بعد در کمیته بستر دریاهای سازمان ملل مطرح شد. این پیشنهاد با حمایت فعال بسیاری از دول آسیایی و آفریقایی روبه‌رو شد.^{۱۰۹} در همین زمان، بسیاری از دولت‌های آمریکای لاتین اقدام به توسعه مفهومی تحت عنوان دریای موروثی^{۱۱۰} کردند.^{۱۱۱} در کنفرانس سوم حقوق دریایا این دو موضوع با یکدیگر ادغام گردید و مفهوم جدیدی به نام منطقه انحصاری اقتصادی متولد شد. تا حدود سال ۱۹۷۶، ایده منطقه انحصاری اقتصادی چنان مورد مقبولیت شرکت‌کنندگان کنفرانس قرار گرفت که تا قبل از خاتمه کنفرانس و ورود به مرحله لازم‌الاجرا شدن آن حدود ۵۵ کشور به طور یک‌جانبه مدعی منطقه انحصاری اقتصادی شدند.

۳-۴-۱-۴- مجمع‌الجزایر و کشورهای مجمع‌الجزایری

مدیریت حوزه دریایی برای همه کشورهای ساحلی مسأله‌ای پیچیده است. در این میان، دولت - کشورهایی که نسبت آب به خشکی‌هایشان بیشتر و زمین آنها توسط آب پراکنده و تقسیم شده با چالش بیشتری مواجه هستند. تبیین مسائل تحدید حدود مناطق دریایی برای این کشورها که امروزه به عنوان کشورهای مجمع‌الجزایری شناخته می‌شوند و اخذ تدابیر اقتصادی جهت بهره‌برداری از منابع طبیعی دریایی، به مراتب از مدیریت بخش سرزمینی مهم‌تر است. با وجود این، ارائه اصول و قواعد تحدید حدود کشورهای مجمع‌الجزایری جز در سایه مفهوم‌سازی حقوقی این نوع سرزمین‌ها امکان‌پذیر نیست. مفهوم‌سازی مجمع‌الجزایر و کشور مجمع‌الجزایری از ابتکارهای کنوانسیون حقوق دریایا (۱۹۸۲) است که پس از سال‌ها تلاش کشورهای مجمع‌الجزایری همچون اندونزی و فیلیپین و انجمن‌های

108. Asian-African Legal Consultative Committee.

109. Conclusion in the General Report of African States Regional Seminal on the Law of the Sea, held in Yaounde, June 1972. UN leg. ser. B/16, P. 601; ndi, p. 250.

110. Patrimonial Sea.

111. Declaration of Santo Domingo, June 1972. UN Leg. ser. B/16, 599.

علمی - حقوقی جهان صورت گرفت.

کلمه مجمع‌الجزایر، از ریشه کلمه یونانی «Arkin» به معنای رئیس و کلمه «Pelagos» به معنای دریا اقتباس شده است.

البته باید توجه داشت که کلمه مجمع‌الجزایر در عصر یونان باستان یا قرون وسطی وجود نداشته، این لفظ، کلمه مرکب ایتالیایی است.^{۱۱۲} این لفظ دریامحور در معنای اولیه از عبارت «دریای مملو از جزایر»^{۱۱۳} گرفته شده بود.^{۱۱۴} ولی با گذشت زمان مفهوم آن تکامل یافت و امروزه کلمه مجمع‌الجزایر معمولاً برای اشاره به یک گروه، زنجیر یا خوشه‌ای از جزایر استفاده می‌شود.^{۱۱۵}

تعریف اولیه کلمه مجمع‌الجزایر، ویژگی جغرافیایی اساسی لفظ، یعنی ارتباط تنگاتنگ و متقابل بین زمین و دریا را نشان می‌دهد. از این منظر، دریا عنصر جداکننده جزایر نیست بلکه اتصال‌دهنده جزایر پراکنده به یکدیگر از طریق راهروهای آبی است. به نظر می‌رسد همین وابستگی متقابل بین زمین و دریا شرایط استثنایی مجمع‌الجزایر را برای انحراف از قواعد سنتی دریاها جهت اندازه‌گیری دریای سرزمینی هر جزیره به صورت مجزا توجیه می‌کند.

نقطه آغاز بحث پیرامون مفهوم‌سازی حقوقی مجمع‌الجزایر به ۲۹ نوامبر ۱۹۵۷ برمی‌گردد، زمانی که دبیرخانه سازمان ملل متحد از قاضی اونس،^{۱۱۶} قاضی دادگاه عالی نروژ درخواست نمود مقاله‌ای در زمینه جنبه‌های حقوقی تعیین آب‌های سرزمینی کشورهای مجمع‌الجزایری ارائه دهد. اونس معتقد بود در یک طبقه‌بندی کلی مجمع‌الجزایر به دو گونه مجمع‌الجزایر ساحلی^{۱۱۷} و مجمع‌الجزایر اقیانوسی^{۱۱۸} قابل تقسیم است که تفاوت‌های جغرافیایی، تفاوت‌های حقوقی به دنبال خواهد داشت.^{۱۱۹} اولین مشکلی که مدعیان مفهوم‌سازی مجمع‌الجزایر با آن روبه‌رو شدند، تعارض آشکار شناسایی

112. See; The Oxford English Dictionary(2nd ed.) Prepared by J.A.Simpson & E.S.C.Weiner.

113. Sea Studded with Islands.

114. See; Oxford Dictionary of Gography.

115. See; A Glossary of Geographical Terms. Prepared by D.Stamp & A.N.Clark.

116. Evensen.

117. Coastal Archipelagos.

۱۱۸. (Mid-Ocean Archipelagos): مفهوم جدیدی که بر اساس کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) شکل گرفته و به معنی مجموعه‌ای از جزایر در وسط اقیانوس است. مجمع‌الجزایر میان اقیانوسی باید به عنوان یک واحد در نظر گرفته شوند و آب‌های مزبور که با خطوط مبدأ متصل به هم در خارجی‌ترین نقاط مجمع‌الجزایری محصور شده‌اند باید تحت حاکمیت سرزمینی باشد.

119. Jens Evensen, "Certain Legal Aspects Concerning the delimitation of the territorial waters of Archipelagos", Unclousi Official Records,290.

مفهوم حقوقی مجمع‌الجزایر با منافع قدرت‌های دریایی طرفدار آزادی دریانوردی بوده و دوم اینکه چگونگی ترسیم خطوط مبدأ پیرامون جزایر کشور مجمع‌الجزایری سال‌های متمادی ۱۹۲۷، ۱۹۲۸، ۱۸۸۹ در انیستیتو حقوق بین‌الملل، ۱۹۲۴^{۱۲۰} و ۱۹۲۶ در نشست‌های انجمن حقوق بین‌الملل^{۱۲۱} و در کنفرانس ۱۹۳۰ لاهه بدون کسب نتایج قانع‌کننده مورد بحث قرار گرفت.^{۱۲۲} سوم اینکه چه تعداد جزیره باید دارای ارتباط‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی باشند تا بتوان آن را به عنوان یک مجمع‌الجزیره در نظر گرفت؟ سوآلی که سال‌ها ذهن حقوق‌دانان را به خود مشغول کرد. اونس معتقد بود که مجمع‌الجزایر از دو یا چند جزیره مرتبط به هم تشکیل می‌شوند،^{۱۲۳} در حالی که هاجسون^{۱۲۴} سرزمینی را مجمع‌الجزایری می‌دانست که از تعداد قابل توجهی جزیره با اشتراک‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی تشکیل شده باشد.^{۱۲۵}

پس از مذاکرات طولانی در نهایت کنفرانس سوم سازمان ملل متحد در مورد دریاها توانست با ایجاد توازن بین منافع کشورهای مخالف و کشورهای مجمع‌الجزایری برای اولین بار نظام حقوقی این‌گونه کشورها را ذیل بخش چهارم کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) تدوین نماید.^{۱۲۶} در نتیجه مواد

۱۲۰. (Institute de Droit): تا آنجا که صورت جلسه‌های ثبت شده نشان می‌دهد مشکلات مربوط به تعیین مرز آب‌های سرزمینی مجمع‌الجزایر ساحلی ابتداء در ۱۸۸۹ مورد بحث بود ولی تا ۱۹۲۷ نتیجه‌ای حاصل نشد. در نهایت کمیته پنجم پیشنهاد داد: جایی که گروهی از جزایر متعلق به دولت ساحلی است و جزایر در فاصله‌ای کمتر از دو برابر خطوط ساحلی قرار دارند را به عنوان یک کل در نظر گرفته و وسعت دریای حاشیه‌ای این گروه در قالب یک کل از خطی که بیرونی‌ترین جزایر را متصل می‌کند اندازه‌گیری شود. این پیش‌نویس در طی کنفرانس ۱۹۲۸ استکهلم مورد بحث قرار گرفت و به تصویب نهایی رسید.

Institute de Droit International, 1927, Vol.33, p.81.

۱۲۱. جلسه استکهلم ۱۹۲۴ در طرح پیش‌نویس کنوانسیون «قوانین صلاحیت دریایی در زمان صلح» هیچ مقررات خاصی در مورد مجمع‌الجزایر نداشت. با این حال پرفسور آوارز در ماده ۵ طرح پیش‌نویس خود اظهار داشت: «در مورد جزایر واقع در خارج یا حد خارجی آب‌های سرزمینی کشور، طبق قواعد مندرج در ماده ۴، یک منطقه ویژه از آب‌های سرزمینی در اطراف جزایر کشیده شود و در صورت وجود مجمع‌الجزایر، جزایر آن به عنوان یک کل در نظر گرفته شود و آب‌های سرزمینی تعیین شده در ماده ۴ از جزایر واقع در فاصله بسیار دورتر از مرکز مجمع‌الجزایر اندازه‌گیری شود.» مستند ماده ۴، کمربند حاشیه‌ای به عرض ۶ مایل از نقاط پایه‌ای پایین‌ترین خط جزر آب، نقطه ابتدایی تحدید حدود منظور شده بود. Jen Evenses, Supra note 11, 292.

122. Sophia Kopela, *Dependent Archipelagos in the Law of the Sea*. 1Ed. (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013), 12-16.

123. Clive Ralph Symmons, *The Maritime Zones of Islands in International Law*. 1Ed. (London: Martinus Nijhoff Publishers, 1979), 61.

124. Hodgson

125. R.D. Hodgson and L.M. Alexander, «Towards an objective analysis of special circumstances», Occasional paper No.13, University of Rhode Island: Law of the sea Institute, 1972, 27.

126. Arellano, op.cit., 75.

۴۶ تا ۵۴ کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) به طور چشمگیری حاکمیت و صلاحیت این نوع خاص از خشکی‌های جهان بر مناطق دریایی فراسوی جزایرشان را تضمین نمود.^{۱۲۷}

نتیجه‌گیری

رشد سریع جمعیت دنیا و افزایش سطح احتیاجات بشری دولت‌ها را بر آن داشت که برای تحصیل منابع اقتصادی جدید، تمام توان خود را به کار گیرند. دریا نیز از جمله مناطقی است که در طی سه قرن اخیر بیش از پیش توجه دولت‌ها را به خود جلب کرد. با آنکه از دیرباز صید ماهی، مروارید و صدف جزء منابع ثروت دولت‌های ساحلی به شمار می‌آمد، ولی موضوع بهره‌برداری از منابع معدنی، بستر و زیربستر دریا تا قبل از مباحث مربوط به خلیج پارابا^{۱۲۸} در حقوق بین‌الملل سابقه نداشت. با انتشار اعلامیه ترومن، فلات قاره که تا آن زمان صرفاً از منظر زمین‌شناختی تعریف شده بود، اهمیت فوق‌العاده پیدا کرد. اعلامیه ترومن، تقابلی نوین را با اصل آزادی دریا که همیشه مورد احترام بود، آغاز کرد و در اندک زمانی میان دولت‌های آمریکای جنوبی توسعه یافت. همچنین تلاش سیاسی و حقوقی کشورهای مجمع‌الجزایری برای کسب تسلط عادلانه بر آب‌ها و جزایرشان بیش از پیش لزوم تلاش برای تقنین و مفهوم‌سازی اصول و قواعد تحدید حدود مناطق دریایی را آشکار ساخت.

با مطالعه سیر تاریخ تحولات حقوق دریاها درمی‌یابیم، مفهوم‌سازی که خود مقوله‌ای درهم‌تنیده از تعریف مناطق دریایی، متدولوژی‌های فنی خاص و استانداردهای حقوقی قابل اجرا است، با تکیه بر اراده سیاسی و قانونی دول ساحلی از یک سو و عملکرد مستمر و پویای سیستم قضایی و داوری بین‌المللی از سوی دیگر زمینه را برای مفهوم‌سازی حقوقی و فنی اصول و قواعد تحدید حدود فراهم ساخته است. عملکرد تاریخی حقوق دریا از دیرباز تاکنون با مفهوم‌سازی اصطلاح‌ها و قواعد نوین توانست بین منافع مشترک و فراگیری ادعاهای دریایی از یک سو و انحصارگری دولت‌ها توازن ایجاد نماید. این امر امروزه نیز در سایه تلاش‌های نهادهای بین‌المللی برای تدوین و توسعه اصول و قواعد حقوق دریاها به‌خصوص در زمینه تحدید حدود با ویژگی جهانی که برای همه دولت‌ها قابل اجرا باشد ادامه دارد.

تحدید حدود به عنوان فرآیند ایجاد خطوط جداکننده مناطق دریایی جهت اعمال صلاحیت یا حاکمیت از مباحث پیچیده حقوق بین‌الملل دریاها است که تاکنون در ابعاد مختلف مورد بررسی قرار

127. Qu. Yanan, "A Brief analysis of the applicability of archipelago waters system in china", *Carbon & Climate Law review* 4(2009), 220.

128. Gulf of Paria

گرفته است. از آنجاکه تحدید حدود مناطق دریایی فرآیند و پدیده‌ای با آثار فراملی است، لزوماً نظام حقوقی حاکم بر آنها، مبانی، نظریه و فنون قابل اعمال در آن باید به صورت منسجم پردازش و تدوین شود. لذا، بررسی حقوقی و فنی مفهوم‌سازی مربوط به مفاهیم تحدید حدود و مناطق دریایی، زمینه را برای درک بهتر و علمی مباحث مندرج در کنوانسیون‌های حقوق دریاهای و آرای قضایی و داوری فراهم می‌سازد.

امروزه ارتباط علم زمین‌شناسی در تعیین دقیق فضاهای دریایی و درک کامل داده‌های جغرافیایی بیش از چهار دهه گذشته بر کارشناسان فنی و حقوقی دریاهای آشکار شده است. باید اذعان داشت که در حال حاضر، کارشناسان فنی نقش مؤثری در تبیین مفهوم‌سازی اصول و قواعد تحدید حدود مناطق دریایی بر عهده دارند و تا زمانی که بسط حاکمیت دولت‌ها در پهنه آبی بیکران ادامه داشته باشد، چالش‌های نوین در انتظار متخصصان فنی و حقوقی، برای ابداع راهکارها و مؤلفه‌های جدید تحدید حدود خواهد بود.

گرچه با عنایت به عملکرد دیوان بین‌الملل دادگستری، دادگاه بین‌الملل دریاهای و دیوان‌های داوری مفاهیمی همچون منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره، مناطق دریایی کشورهای مجمع‌الجزایری، شرایط حقوقی اعماق دریا و لبه بیرونی منطقه فلات قاره بیش از پیش قابل درک گردید. با وجود این؛ با استناد به دو اصل منطقه‌بندی دریا و انصاف، تمایز بین مفهوم مرز و مناطق دریایی، لزوم ایجاد هماهنگی بین ماهیت طبیعی و فردی مفاهیم جهت کسب نتایج عادلانه و صرف‌نظر از سطح هنجارگرایی که دول‌های ساحلی با آن روبه‌رو هستند، مرزهای مناطق دریایی باید از طریق تحلیل‌های عینی منطبق با مفهوم‌سازی حقوقی و فنی قابل قبول برگرفته از قواعد عرفی، قضایی و معاهداتی تعیین شوند.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- ادیبی، اکبر و همایون حبیبی. «اصل تناسب در اتخاذ تحریم‌های اقتصادی». مجله حقوق بین‌المللی ۱۸۹ (۱۳۹۶): ۵۶-۲۱۲.
  - بی‌سون، لویی، کریستین گوستافسون بوراس. حقوق بین‌الملل دریاها. ویرایش اول. ترجمه محمد حبیبی مجنده. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۵.
  - توسلی نائینی، منوچهر، مهدی شهابی و مرضیه نیکویی. «نقش واقعیت در ایجاد قاعده حقوقی». فقه و حقوق اسلامی ۳ (۱۳۹۰): ۵۷-۸۸.
  - جعفری لنگرودی، محمد جعفر. ترمینولوژی حقوق. ویرایش هجدهم. جلد اول. تهران: گنج دانش، ۱۳۸۹.
  - خوئینی، غفور. «مفاهیم حقوقی و ادراکات اعتباری». نشریه حقوق و علوم سیاسی ۳ (۱۳۸۶): ۷۷-۹۶.
  - ذاکر حسین، عبدالرحیم. «تاریخ تحولات حقوق بین‌الملل دریاها». کانون وکلا ۱۵۲-۱۵۳ (۱۳۶۹): ۱۱۷-۲۱۲.
  - رحمتی‌فر، سمانه. «ظرفیت سنجی فرآیند ایجاد قاعده حقوقی به عنوان مبنای قواعد متکثر حقوقی در دوران جهانی شدن (آیا مبنای قاعده حقوقی عینی شده است؟)». پژوهش حقوق عمومی ۴۶ (۱۳۹۴): ۱۹۲-۲۱۱.
  - سیمایی صراف، حسین و حامد گلشاهی. «بررسی تحلیل زبان علم حقوق ایران در پرتو زبان‌های علمی مدرن». پژوهش حقوقی ۲۱ (۱۳۹۱): ۳۵-۵۶.
  - صیرفی، ساسان. «تعیین حد خارجی فلات قاره: بررسی ماده ۷۶ کنوانسیون حقوق دریاها». فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۵ (۱۳۹۴): ۱۲۳-۱۴۸.
  - صیرفی، ساسان. «کاربرد خطوط مبدأ مستقیم در تعیین حدود دریایی؛ با نگاه ویژه به تعیین حدود دریایی بین ایران و کویت». فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۸ (۱۳۹۷): ۴۸۳-۵۰۵.
  - صابرنژاد علویان، علی و مرتضی نجفی اسفاد. «اصل تناسب در تعیین حدود مناطق دریایی از منظر رویه قضایی بین‌المللی». فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۴۹ (۱۳۹۹): ۱۵۹-۱۷۶.
  - عطار، محمد صالح. «ارزیابی مبانی نظری مفهوم‌پردازی حقوق فراملی». نشریه پژوهش‌های حقوق تطبیقی ۲۲ (۱۳۹۷): ۱۴۳-۱۷۴.
  - کاپلسون، فردریک چارلز. تاریخ فلسفه. ویرایش دوم. ترجمه امیر جلال الدین اعلم. تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۳.
  - کاظمی، سیدعلی‌اصغر. ابعاد حقوقی حاکمیت ایران در خلیج فارس. ویرایش اول. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۶.
  - گل‌محمدی، احمد. «مفهوم، معنا، زبان». فصلنامه پژوهش سیاست ۲۹ (۱۳۸۹): ۲۳۷-۲۵۲.
  - مصباح‌یزدی، محمد تقی. آموزش فلسفه. ویرایش چهارم. قم. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۱.
- ب) منابع خارجی

- Anderson, David.H. "The International Tribunal For the Law of the Sea", Malcom Evans (ed). Oxford Remedies in international Law.Hart Publishing, 1998.

- Arellano, Rodrigues & Elizabeth Vanessa. "The Legal Status of Mid-Ocean Archipelagos

of Mainland State under International Law: The case of the Galapagos”, *UCL Journal of Law & Jurisprudence* 6(2017): 71-99.

- R.P. Anand. *Origin and Development of the Law of the Sea History of International Law Revisited*. Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 1983.

- Bonjour, Laurence. “The Structure of Empirical Knowledge”. *Current state of the coherence Theory* 2(1985):105-114.

- Berman, Paul Schiff. “From International Law to Law & Globalization.” *Columbia Journal of Law* 43(2005):485-556.

- Bajcic, Martina. “Conceptualization of Legal Terms in Different Fields of Law: The need for a transparent terminologic Approach” 9(1)(2011): 81-93.

- Clark, A.N. *A Glossary of Geographical Terms*. 3 Ed. London: Longman, 2010.

- Evensen, Jens. Certain Legal Aspects Concerning the Delimitation of the Territorial Waters of Archipelagos. United Nations Conference on the Law of the Sea 24 Feb-27 Apr 1958.A/CONF.13/18.

- Hollick, Ann L. “The Origins of 200-Mile off shore Zones.” *American Journal of International Law* 71(1977):494-500.

- Hackworth, Haywood. *Digest of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press. Published Online, 2017.

- Hart, H.L.A. *The Concept of Law*. 2Ed. Oxford: Clarendon Press, 1994.

- Johnston, Douglas. *The Theory & History of Ocean Boundary-Making*. 1Ed. Kingston & Montreal: Queen’s University Press, 1998.

- Jennings, Robert., & Arthur Watts. *Oppenheim’s International Law*. 9Ed. Vol.1, Longman, 2008.

- Hodgson, R.D. & L.M. Alexander. “Towards an objective analysis of special circumstances”. Occasional paper No.13, University of Rhode Island: Law of the sea Institute, 1972.

- Kwiatkowska, Barbara. *Decisions of the World Court Relevant to the UN Convention on the Law of the Sea*. 2Ed. Boston: Martinus Nijhoff Publisher, 2010.

- Kopela, Sophia. *Dependent Archipelagos in the Law of the Sea*. 1Ed. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

- Langeraar, Wijnand. “Delimitation of Continental Shelf Areas: A new Approach.” *Journal of Maritime Law & Commerce* 17(1986): 389-406.

- Maynew, Susan. *A Dictionary of Geography*. 5Ed. Oxford: Oxford University Press, 2015.

- O’Connell, Daniel.P. *The International Law of the Sea*. 1Ed. Oxford: Clarendon Press, 1982.

- Stephen, B. Jones. “Boundary-Making: A Hand book for Statement Treaty Editors & boundary Commissioners.” *The American Historical Review* 51(1946):488-494.

- Simpson, John. & Edmund Weiner. *The Oxford English Dictionary*. 2Ed. Oxford University Press, 1989.

- Shalowitz, Aaron, L. Shore & Sea boundaries (With Special Reference to the Interpretation Use of Coast & Geodetic Survey Data). 1Ed. Vol.2. Washington D.C. U.S Government Printing Office, 1969.
- Symmons, Clive Ralph. *The Maritime Zones of Islands in International Law*. 1Ed. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1979.
- Tanaka, Yoshifumi. "Reflection on the Concept of Proportionality in the Law of Maritime Delimitation." *The International Journal of Marine* 16(2001): 433-463.
- Weil, Prosper. *The Law of Maritime Delimitation Reflexions. English Translation of Perspectives du Droit de La Delimitation, maritime*. 1Ed. Cambridge: Grotius Publications, 1989.
- White, Gillian. "The Use of Experts by the International Court." In *Vaughan Lowe & Malgosa Fitzmaurice*. 1Ed. Cambridge: Grotius Publications, 1996.
- Yanan, Qu. "A Brief analysis of the applicability of archipelago waters system in china." *Carbon & Climate Law review* 4(2009): 405-416.